

nem foglalkozik, holott a recenzens tapasztalata szerint a hallgatókat ez a problémakör nagyon érdekli. Sok új eredmény tükröződik a felszín alatti vizekkel (talajvizek, források, mélységi vizek) foglalkozó tartalmas alfejezetben is. Végül ezt a fejezetet is 10 oldalnyi táblázat, az egész tankönyvet pedig igen részletes, mintegy 800 tételből álló irodalomjegyzék zárja.

Összefoglalva elmondható, hogy LOVÁSZ György tollából egy rendkívül hasznos, mondhatni hézagpótló munka született, amelynek tartalmi értékei messzemenően meghaladják az említett – főként stílusi és formai jellegű – hibákat; ez utóbbiak egyébként kis odafigyeléssel bizony könnyen elkerülhetőek lettek volna, és reméljük, hogy egy újabb kiadás ki is küszöböli őket. A könyv beszerzését pedig minden kollégának és hallgatónak melegen ajánlom.

HORVÁTH GERGELY

Nemes Nagy József (szerk.): Földrajz, regionális tudomány (Tudományelméleti tanulmányok). – Regionális tudományi tanulmányok 2. ELTE Budapest, 1995. 74 p.

Örömmel tapasztalható, hogy a magyar földrajztudomány műhelyeiben folyó kutatások eredményeit mind több és több kiadvány összegzi, és egyre több ilyen műhely jelentkezik önálló sorozatokkal. Köztük az ELTE TTK Regionális Földrajzi tanszéke is, melynek gondozásában a regionális tudományi kérdésekkel foglalkozó új sorozatnak immár három megjelent kötetét vehetjük kézbe. Közülük az ismertető 2. kötet különleges érdekességét az adja, hogy tudományelméleti kérdésekkel foglalkozik. Kár, hogy a nem igazán szerencsésen megválasztott cím ezt egyáltalán nem tükrözi, és ezen az alcím betoldása csak részben segít. És bár örülnünk kell, hogy a kultúra és tudomány megszorításának éveiben egyáltalán megjelennek ilyen kiadványok, azért az sem lenne baj, ha minden egyes betű elég fekete, minden egyes szó, mondat és lap könnyen elolvasható lenne...

A kötet öt, terjedelmileg eléggé eltérő tanulmányból áll. SÁRFALVI Béla „Földrajzi szempontok a társadalomfejlődés vizsgálatához” c. értekezésében lényegében a földrajzi környezet szerepét vizsgálja. A szerző meghatározza a földrajzi környezet fogalmát, sorra veszi azt a négy területet, amelyen befolyást gyakorol az ember életére és társadalmi fejlődésére, és ennek során olyan izgalmas kérdéseket boncolgat, mint pl. az emberi élettér szélső határainak meghatározása (ezek szerint nagyjából az é. sz. 79°, az 5000 m körüli magasság és a 200–250 mm-es izohiéta). Ezután – centrum és periféria földrajzi elhelyezkedésének változásait vizsgálva, a kezdetektől (a háziiasítás és a kultúrmövények természetese első központjaitól) az ókori öntözéses kultúrákon át a modern kapitalista termelési módok színteréig – arra keres választ, „vajon csupán esetlegesen helyeződött-e át a fejlődés térbeli súlypontja az adott irányba?”

Valóban, mikor, hol és miért, ill. miért éppen ott alakultak ki az egyes kultúrák? Nos, anélkül, hogy a determinizmus „bűnébe” esne, a szerző többek között leszögezi, hogy „földrajzilag meghatározott térségek válhattak csupán a termelési módszerek felfedezésének színterévé... A mindenkori centrum peremei közül nem véletlenszerűen válik valamelyik a továbbfejlődés lépcsőfokává: környezeti adottságai... révén válhat azzá”. Majd – sorra véve a történeti fejlődés egyes fontosabb állomásait – tanulmányát azzal zárja, hogy a földrajztudomány vizsgálatainak arra kell választ adnia, „van-e létjogosultsága olyan társadalmi–ökológiai megközelítésnek, amelyen belül... kiemelt szerepet kapna a környezettel való viszony kialakításában meghatározó szerepet játszó társadalmi készségek differenciáltsága is”. Mi, olvasók, várjuk is a választ.

A második tanulmányt Holger FISCHER, a Hamburgi Egyetem Hungarológiai Intézetének vezetője írta „Centrum – periféria kapcsolatok a tudományban” címmel a német és magyar földrajztudomány két világháború közötti viszonyáról. Fő kérdése: tipikus centrum–periféria jellegű kapcsolat volt-e ez (ahol persze a centrum Németország), avagy alapjában véve egyenrangú? A szerző ennek megválaszolására hosszabb időre visszamenően vizsgálja a két nép tudósainak kapcsolatait, rámutat többek között HUNFALVY János „ritteri” és LÓCZY Lajos „richthofeni” gyökerű földrajz-felfogására és arra a valóban nyilvánvaló tényre, hogy akkoriban a nagy magyar geográfusok (akik nem ritkán eredendően magyarországi németek voltak) szinte kivétel nélkül német nyelvtérleten szereztek képzettségüket, vagy annak jelentős részét, és egész munkásságuk szorosan kötődött Németországhoz. A tulajdonképpeni témára, a két világháború közötti tapasztalatokra rátérve először a kor elméleti vitáit ismerteti a földrajz helyzetéről, majd kitér a magyarországi földrajztudomány politikai szerepvál-

lalására, a két ország szakembereinek intézményes kapcsolataira (öszöntőújak, földrajzi társasági kapcsolatok, kölcsönös kitüntetések stb.) és bizonyos eszmék átvételére – ez utóbbi kapcsán egyes tudósok esetében párhuzamot és szimpátiát mutat ki „azokkal a szellemi magatartásformákkal, amelyek ... a nemzetiszocializmus-hoz vezettek”, néven is nevezve pl. TELEKI Pált, MILLEKER Rezsőt vagy CHOLNOKY Jenőt. De az alapkérdésekre visszatérve egészében úgy ítéli meg, hogy a magyar földrajztudomány ebben az időben lényegében egyenértékű volt a némettel, bár azért voltak különbségek is, azaz árnyaltabban fogalmazva „periféria, partner és centrum volt egyszerre”.

A harmadik tanulmány TATAI Zoltán tollából „Gondolatok a vallásföldrajz kutatásához” címmel egy korábban nyilvánvalóan politikai okokból elhanyagolt regionális kutatási témát vizsgál röviden. Az elhanyagolt-ságot – és itt nyilván a téma tudományelméleti megközelítéséről van szó – a szerző is hangsúlyozza (a recenzens utánaégett: az akkori alapmunkák közül a RADÓ S. szerkesztette 1967-es „A világgazdaság földrajza” pl. alig két oldalt áldoz a vallások szerepének, a lengyel M. FLESZAR könyve pedig nem is említi...), ugyanakkor regionális földrajzi munkák azért helyenként tárgyalták a vallás helyi társadalmi szerepét és gazdasági jelentőségét. Újabb munkák is ismeretesek (a szerző maga is ismerte pl. HUNYADI L. tartalmas könyvét). Mindenesetre – ha vázlatos is – a figyelemfelkeltés fontos e téren, azt pedig örömmel olvashatjuk, hogy az ELTÉ-n már vallásföldrajzi speciálkollégium is indult.

A kötet leghosszabb lélegzetű tanulmánya PROBÁLD Ferenc „A regionális földrajz helye a geográfiában (Háttérvázlat)” c. munkája. Ízig-veéig – a téma iránt kevésbé érdeklődőnek talán kissé száraznak is tűnő – tudományelméleti munka, didaktikusan felépítve, gondosan megfogalmazva (bár az idegen szavak terén egy kis „gyomlálás” igencsak hasznos lett volna). Cikkének első részében precízen meghatározza a regionális földrajz feladatát, tagolódását, kapcsolatrendszerét egy viszonylag részletes tudománytörténetre alapozva, ahol a régi görögöktől az arabokon, VARENIUSon, HUMBOLDTon és RITTERen át a modern földrajzi felfogásokig minden irányzatot elemez. Ezek nyomán ismételtlen leszögezi megalapozott – részben korábban már megjelentetett – gondolatait a regionális földrajz önállóságáról, az általános és ágazati földrajzzal való egyenjogúságáról, kiemelve, ahogy „az átfogó szintézisre való törekvés” jellemzi. A szerző kitér az olyan régmóta vitatott térbeli egységekre (táj, gazdasági körzet, ország stb.) kérdésre, rámutatva, hogy „... az új globális problémák megjelenése ... nagytérégi összefüggések” feltárását igényli, majd részletesen, szinte filozófiai mélységűen elemzi a regionális földrajzi irányzatokat és képviselőiket. Ezt az elvont részt egy praktikusabb fejezet követi a módszerekről és feladatokról, majd az oktatás kérdései és ettől elválaszthatatlanul a regionális földrajz magyarországi helyzete és ezzel összefüggő feladataink ismertetése kerülnek terítékre. Sajnos a recenzensnek mindezek részletesebb ismertetésére itt most nincs lehetősége, azt azonban le lehet szögezni, hogy van tennivalónk bőven...

A kötet zárótanulmánya, NEMES NAGY József „A regionális tudományról” c. írása a térbeliséget a regionális földrajznál tágabb keretben vizsgálja, mint azt az alfejezetek címei („A társadalom térbelisége”, „A tér a tudományokban”, „Területi tudományok” stb.) is mutatják. Ez a tanulmány is súlyt helyez bizonyos fogalmak, azok hierarchikus viszonyainak és kapcsolatainak tisztázására, valamint olyan fontos kérdések vizsgálatára, mint pl. hogy létezik-e egységes társadalmi tértudomány, milyen viszonya van ennek a földrajzhoz stb. Az előbbi illetően a szerző szerint létezhet egy „regionális tudomány” nevű diszciplína, amely a területi tudományok egyfajta „közös része”, azaz „a társadalmi tértudományok legalapvetőbb közös fogalmait, elméleteit, módszereit egységes rendszerbe foglaló és a társadalmi folyamatokat ezeket felhasználva vizsgáló társadalomtudomány”. Írásában röviden jellemzi is ezt a diszciplínát, utalva egy másik, a témát részletesebben tárgyaló munkájára.

A következő alfejezet (A „külső” és „belső” tér) filozófiai mélységekből kiindulva sajátos megközelítéssel újra a centrum–periféria kérdéshöz vezet. Végül zárszóként a szerző rámutat ezen „regionális tudomány” lehetőségeire és hatáira: „... világos korlátként kell látni ..., hogy a ... regionális tudomány elsősorban a térbeli törvényszerűségek analitikus feltárásában juthat szerephez”, a szintézis csak más társadalomtudományok eredményeivel együtt valósítható meg.

Összefoglalásként elmondható, hogy a rendkívül gazdag tartalmú, főként fogalmak, fogalomkörök tisztázására törekvő, ám gyakran vitára ingerlő kiadvány a modern „tértudományok” számos érdekes elméleti kérdését boncolgatja, helyenként egészen új megközelítésből. Hallatlanul izgalmas, de – ezt se rejtjük véka alá – nagyon nehéz olvasmány... Mindenesetre várjuk a sorozat további füzetait, reméljük, azok is hasonló intellektuális mélységekkel fogják az olvasót meglepni.

HORVÁTH GERGELY